

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY KAR

A FELELŐSSÉGTAN IDENTIFIKÁCIÓS ELMÉLETE

TMDK dolgozat

KÉSZÍTETTE

CSITEI BÉLA

Jogász, II. évfolyam

KONZULENS

DR. DELI GERGELY

egyetemi docens

Győr, 2014

Tartalom

Bevezetés.....	3
I. Felelősségtan.....	5
II. A régi és az új Polgári Törvénykönyv felelősségi szabályairól általában	13
III. A szerződésszegési felelősség identifikációs elmélete.....	18
IV. A bírósági esetjogi gyakorlat (át)értelmezési lehetőségei.....	21
V. Szerződésszegési szabályok a Bécsi Vételi Egyezményben	30
Összegzés	33
Forrásjegyzék	36

„A kereszténység két évezreden keresztül félremagyarázta ezt a kérdést, más vallások teológusai még hosszabb ideig. Az isten szinte lényegénél fogva tagadja a szabad akaratot, különben nem lenne mindenható. A kereszténység mégis törekszik a szabad akarat koncepciójának megőrzésére, mert nélküle az emberi lények nem lennének felelősségre vonhatóak cselekedeteikért. Felelősségre vonhatóság nélkül a bűn csak szemfényvesztés és a pokol szégyenletes igaztalanság, éppen az isten részéről.”

Matt Ridley

Bevezetés

Az elmúlt több mint húsz év hazai magánjogi jogfejlődésének minden kétséget kizáróan legjelentősebb és legmeghatározóbb eredményeként született meg az új Polgári Törvénykönyv. A 2013. évi V. törvény a polgári jog legfontosabb forrása, mely egyben vitathatatlanul a magánjogi jogterület alapvető kódexének is tekinthető. Ma már köztudottan a polgári jogviszonyok egy, a korábbinál szélesebb körét fogja át a jogszabály – magába foglalva a családjogot és a társaságokra vonatkozó joganyag egészét –, a régebbi szabályozással szemben a magánjog egy minden eddiginél szélesebb egységét kívánva biztosítani.

A 2014. március 15-én hatályba lépett törvenymű ugyanakkor nemcsak szerkezeti felépítésében, hanem tartalmi vonásaiban is újat alkot. Különösen igaz ez a kötelmi jogra, azon belül is szerződésszegésért való felelősség szabályaira: az új Polgári Törvénykönyv ugyanis szembehelyezkedik az 1959. évi IV. törvény megoldásával, s a régi jogrend által alkalmazott egységes alapú, az „általában elvárhatóság” mércéjét alkalmazó felelősségi szabályozás helyett szétválasztja egymástól a szerződésszegésért és a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség megállapításának szabályait. Míg a deliktális felelősségi viszonyok területén megmaradt a korábbi, a társadalom objektív elvárásaihoz igazított szubjektív mérce, addig a kontraktuális felelősség rendszere új, *quasi* objektív követelményeket állít fel a szerződéskötő jogalanyokkal szemben azáltal, hogy azokat csak az általuk előre nem láthatott, a tevékenységi körükön kívül bekövetkező károk esetén mentesíti a helytállási kötelezettség alól.

A kötelmi jogi felelősségi paradigmák két formáját különböztethetjük meg: a szubjektív és az objektív felelősségi elméletet. Míg a szubjektív modell a felelősség megállapítását csak vétkesség – tehát szándékosság vagy gondatlanság – fennállása esetén tartja lehetségesnek, addig az objektív felfogás az adott jogalany személyétől függetlenül létező, külső mércét határoz meg. Ez utóbbi esetben a jogsértés tényének megállapítása, ezáltal a jogkövetkezmények alkalmazása az egyén tudata és magatartása közötti viszonytól függetlenül következik be, a jog által meghatározott általános mérce megsértésének eredményeképpen.

A szubjektív felelősségi elmélet tehát abból a dogmatikai álláspontból fakad, mely szerint valódi értelemben vett felelősségről csakis bizonyos fokú vétkesség esetén beszélhetünk. Azaz akkor, ha az egyén szubjektív tudata kiterjed a szerződésszegést megvalósító cselekményre, és az azzal okozott kárra. E koncepció lényegében véve a

szubjektív felelősségi elv teljes elhalását vélik felfedezni a jelenkori polgári jogi szabályozási viszonyok struktúrái között. Ennek oka, hogy a 2013. évi V. törvény bizonyos körülmények között akár az általában elvárhatóság követelményének történő megfelelés esetén is felelőssé teszi az egymással szerződő feleket. Az új szabályozás tehát egy olyan rendet alapoz meg, mely a sérelmet okozó személyt annak a társadalom által felállított általános feltételeknek történő eleget tételétől független is jelentős összegű kártérítési tételek megfizetésére kötelezheti.

A leírtak célja rávilágítani mindarra, ami egyesek számára talán már eddig is nyilvánvaló volt: a szubjektív és az objektív felelősség mibenlétének viszonylagos voltára, ezáltal a felelősségi formák közötti különbségtétel teljes hiábavalóságára. Hiszen az egyén cselekedete a társadalmi viszonyok között objektíve determinált,¹ ennek megfelelően a jogalanyok tudata által kialakított akarat szubjektivitása is igencsak megkérdőjelezhető; minthogy a Polgári Törvénykönyv objektív követelményeiért való helytállás szabályainak elfogadása is visszavezethető a szerződéskötő felek nyilatkozatának objektív elemeire, értelmetlenné téve a felelősség szubjektív formáját minden áron fenntartani szándékozó jogtudósok kritikai véleményeinek sokaságát.

A dolgozat első lépésben kísérletet tesz a felelősség jogtörténeti fejlődésének bemutatására, majd a megelőző és a jelenlegi Polgári Törvénykönyv szabályozási rendszerének rövid áttekintésére. Ezt követően az 1959. évi IV. törvény alapján elbírált jogesetek áttekintésével és átértelmezésével megpróbál egy lehetséges szintézist teremteni a felelősség szubjektív és objektív formái között – elméleti síkon is legalizálva a jelenlegi polgári jogi kódex szerződésszegési szabályait, miközben életben tartja a szubjektív teória képviselői által hangsúlyozott morális értékeket. A klasszikus, ill. a felróhatóságon alapuló felelősség továbbéléséről ugyanis pusztán a jelenlegi szabályozás által megteremtett formában nem beszélhetünk; annak fennmaradása csak a szintézist biztosító identifikáció-elmélet segítségével érhető el.

¹ BOLDOGKŐI ZSOLT: *A szabad elme illúziója*. In: *Interpress magazin*, 2012/10. sz., 36. o.

I. Felelősségtan

A polgári jogi kártérítési felelősség modern kori szabályozása mára két elemét különbözteti meg a kártérítésnek: a vétkességet, mint a felelősség szubjektív alkotórészét, ill. a jogellenességet, mint a kártérítés objektív elemét. Míg a jogellenesség fogalmát korunk jogtudománya viszonylag egységesen értelmezi, addig a vétkesség valódi jelentése, tartalma napjainkban is vitatott. Mindezt jól tükrözi az a tény, hogy mindmáig nem csak a polgári jogi felelősség tényleges tartalma az, mely az egyszerű jogkereső egyén számára nehezen fedhető fel, hanem az is kérdéses, hogy egyáltalán beszélhetünk-e még a vétkességen alapuló tényleges polgári jogi „felelősségről”, vagy a modern világ újonnan felmerülő problémái által megkívánt megoldások már teljességgel túlléptek a kártérítés e klasszikusnak mondható elemén.

A leírtakat jól szemléltetik a 2014. március 15-től hatályossá váló új Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. törvény) vonatkozó kötelmi jogi szabályai, melyek az előző Polgári Törvénykönyv² által megteremtett egységes kártérítési rendszerrel szembefordulva eltérő alapokra helyezik a kontraktuális és a deliktuális felelősség megállapítására vonatkozó szabályok egy jelentős hányadát. A 2013. évi V. törvény a deliktuális felelősségi formák körében továbbra is a felelőhatósági elvet alkalmazza, a szerződési jog területén azonban – elődjével ellentétben – *quasi* objektív helytállási kötelezettséget ír elő. Teszi ezt azért, hogy a kötelezettet csak az ellenőrzési körén kívül eső, általa előre nem látható károk esetén mentesíti a szerződésszegés következményei alól, s ezen esetekben is csak akkor, ha a szerződésszegés időpontjában nem várható el attól az általa tanúsítottól eltérő, a károkozás elmaradását eredményező magatartás.³

Ahhoz, hogy a dolgozat által feltárandó probléma, azaz az új Polgári Törvénykönyv szigorított szabályai mögött rejlő esetleges problémák mibenléte érthetővé válhasson, szükségesnek ítélem a polgári jogi felelősség fejlődéstörténetének rövid bemutatását, összpontosítva arra, hogy a károkozó szubjektuma milyen szerephez jut az egyes korszakok felelősségi rendszereiben, majd a 19. század közepétől napjainkig hogyan adja át fokozatosan a helyét egy merőben új, ugyanakkor a megújult követelményekhez alkalmazkodni jobban képes szabályozási rendnek.

Az első felelősségi formák megjelenése az ősközösségi társadalmak létrejöttével és fejlődésével függött össze. Az egyes közösségek életét a fejlettségük kezdeti szakaszában

² A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 318. § (1) bek.

³ VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyvről*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/5. sz., 235-237. o.

leginkább az egymás elleni harc jellemezte, mely bár a zsákmány- és területszerzés révén a létfenntartást is szolgálta, legfőképpen inkább a tényleges életben maradásért, azaz a létért folytatott harcnak volt tekinthető.⁴ A korabeli viszonyok vonatkozásában a termelési eszközök és módszerek fejlődése volt az, ami jelentős változást idézett elő: megszűnt az addig rendszeresnek számító, állandósult létfenntartó harcok kényszere, s a folyamatos, közösségek között dúló viszályok helyett a békés élet megszervezése került a mindennapok középpontjába.⁵

E körülmények között már nem volt megengedhető az egyén számára a területhatáron élő, szomszédos közösségek engedély nélkül történő megtámadása, hiszen az a másik közösség megtorlását, bosszúját vonhatta maga után, mely sok esetben kisebb-nagyobb társadalmak teljes elpusztulásával is járhatott. A vérbosszú intézménye volt az első, mely sikeresen vetett gátat az egyén önkényes deliktuális cselekményeinek azáltal, hogy biztosította a sérelmet elkövető személy kiadását a sérelmet szenvedett közösség számára, s ezáltal elkerülte, hogy annak bosszúja a jogsértő közösségének egészét terhelje.⁶ Rövid időn belül – a belső nyugalom megteremtése érdekében – a közösségek felleptek a saját, belső békéjüket megbontó tagjaikkal szemben is, akikkel szemben többnyire hol a *talio*, hol az elűzés szankcióját alkalmazták. Ez utóbbi a korszak közösségi jellegénél fogva a legsúlyosabb büntetések közé tartozott, melyet alkalmazni lehetett.⁷

Mint ahogy az a leírtakból egyértelműen látható, a felelősségi formák közül a károkozó magatartások jellegénél fogva először a deliktuális felelősségi alakzatok jöttek létre, s csak azt követően kerülhetett sor a kontraktuális felelősségi formák kialakulására. A kontraktuális felelősség eredetét az ún. néma csere intézménye képezi, mely az egyes közösségek között beszéd, ill. sok esetben érintkezés nélkül jött létre, s bár „szabályainak” megszegése gyakran járt együtt a vérbosszúval megegyező deliktuális felelősségi szankciókkal (mint ahogyan az a *troc par rapine*, vagy a *troc forcé* esetén látható),⁸ mégis a modern kori szerződési felelősség egyfajta előképét vázolja fel a jelen kor számára.

A leírtak alapján kétség nélkül megállapítható, hogy az ősközösségi társadalmak felelősségi rendszere határozottan objektív alapú, hiszen mind a vérbosszú, mint a tálío vagy az elűzés alkalmazása esetén egyfajta eredményfelelősség érvényesül, azaz a szankciókat

⁴ MÁDL FERENC: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Budapest, 1964., Akadémia Kiadó, 61 o.

⁵ Uo. 62-63. o.

⁶ HADIK BÉLA: *A bosszú mint jogvédelmi eszköz: A vérbosszú fogalma és nyomai a magyar jogvédelem múltjában különös tekintettel az Árpád-korra*. Budapest, 1932., Attila-Nyomda Rt., 51-59. o.

⁷ MÁDL FERENC: i. m. 63-66. o.

⁸ Uo. 67-75. o.

kizárólag az elkövetett cselekmények, s nem az elkövető szubjektív, tudati mikéntje határozza meg. Mint ahogy azonban arra Peschka Vilmos is rávilágít, ez a felelősségi rendszer hosszú távon nem képes elérni a szankcionálás valódi célját: az elkövetőt annak vétkességére tekintet nélkül kötelezi, így tulajdonképpen képtelen ösztönözni a károkozót arra nézve, hogy a továbbiakban tartózkodjék a károkozó magatartások megvalósításától.⁹

A szubjektív alapú felelősség diadalát csak a római jog volt képes teljességgel megvalósítani, mely a *dolus* és a *culpa* fogalmának alkalmazásával már kétséget kizáróan csak a vétkesség fennállásának bizonyítását követően állapította csak meg a sérelmet okozó személy kárfelelősségét.¹⁰ Bár mindmáig vitatott, hogy a római jogi vétkességi felelősségi rendszer valójában csak a iustinianusi kodifikáció eredményeképpen jött létre, vagy már annak előtte is létezett, mindenesetre elfogadható a tudomány azon mai álláspontja, mely a iustinianusi törvénykönyvek megszületését egy évezredes jogfejlődési folyamat végső állomásként fogja fel. Ennek megfelelően a római jogi jogfejlődés a társadalmi és gazdasági körülmények átalakulásával, a kereskedelemi viszonyok kibontakozásával fokozatosan jutott el a még ősközösségi felelősségi elemeket is hordozó XII Táblás Törvényektől és a *Lex Aquilia* objektív, főként kazuisztikus szabályaitól egy olyan felelősségi rend megszületéséig, mely a *dolus* és a *culpa* kategóriájának megkülönböztetésével, a kereskedelmi áruviszonyokkal kapcsolatos jogviszonyok keretében először helyezte a megvalósult cselekményről az elkövető személyére, tudatára a hangsúlyt.¹¹

Ugyanakkor maga a vétkesség főként nem jogi, hanem morális kategória; annak beemelése a jogrendbe felveti a kérdést, hogy vajon mi is a vétkesség valódi tartalma, milyen szerephez is jut az a polgári jogi kárfelelősség rendszerében? Mint ahogy az majd a későbbiekben tisztán és egyértelműen látható válik, a vétkesség, mint jogi fogalom az évszázadok előrehaladtával lépésről lépésre szakad el saját, morális gyökereitől, s fokozatosan veszíti el az objektivizáció révén klasszikus vonásait. Azokat a vonásokat, melyek jogban történő érvényre juttatásának sikerét korábban Jhering még a természetjogi eszmék diadalaként élt meg, a társadalmi jelenségek és intézmények céljának, valamint forrásának magát a morált tekintve.¹²

⁹ PESCHKA VILMOS: *A polgári jogi felelősség határai*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1982/6. sz., 426. o.

¹⁰ MOLNÁR IMRE: *A jogellenesség és vétkesség kérdése a római jogban*. In: Pozsonyi Norbert (szerk.): *Ius criminale Romanum: Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013., Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszék, 26-29. o.

¹¹ MÁDL FERENC: *i. m.* 154-214. o.

¹² FRIVALDSZKY JÁNOS – POKOL BÉLA: *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*. Budapest, 2011., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 59-60. o.

A kora középkor feudális viszonyai között még hosszú időn keresztül egymás mellett éltek a felelősség intézményének ősi formái és a római jogi megoldások. A Nyugat-római Birodalom bukását követően Európa nyugati területein –az árutermelés és a kereskedelem háttérbe szorulásával – érthető módon, szükségszerűen a római jogi fejlett felelősségi rendszer is csak leegyszerűsített formában kerülhetett alkalmazásra.¹³ Az okozott károk helyreállításának jellemző eszközeként újfent a vérbosszú, a tálió, az önbíráskodás jelent meg, ami jól jelezte a megjelenő államhatalom uralmának gyenge, kezdetleges voltát, mely a súlyosabb bűncselekményeket még nem volt képes saját erejéből üldözni, szabályozni, így a sérelmek által okozott károk egy részének reparálását kénytelen volt átengedni a sérelmet szenvedett személyek számára.

Az eredményfelelősség intézménye tehát – a jogsértések által érintett életviszonyok bizonyos területein – fennmaradt, hiszen sok esetben az államnak sem állt érdekében megtiltani olyan cselekményeket, melyek preventív hatását maga sem kérdőjelezte meg, ugyanakkor bizonyos jogsértő magatartásokat már maga is büntető szankciókkal sújtott, akár személy elleni, akár vagyoni, taksált, tarifális szankciók formájában. Ez a kettősség jellemezte a magatartások értékelését is: míg példának okáért a vérbosszú alkalmazása esetén fel se merült a büntetést elszennvedő személy vétkességének kérdése, addig az állatok, valamint az alárendelt személyek által okozott károkért a tulajdonos, ill. a hatalmat gyakorló személy számos esetben csak akkor felelt, ha szándékos, vagy kifejezetten gondatlan magatartása vezetett a sértett kárának bekövetkeztéhez.¹⁴

A fejlődés idővel újfent a szubjektív felelősség fokozatos térnyerését hozta magával, habár annak valódi lényege, illetőleg erkölcsi, morális tartalma egyre jobban elhalványult. Még a szubjektív felelősséget éltető újkori polgári jog is felismerte, hogy a jog nem viszonyíthat csak az egyénhez, hisz valódi célja a társadalom védelme, ennek megfelelően pedig elkerülhetetlen bizonyos, a károkozás vonatkozásában olyan objektív tényezők figyelembe vétele, melyek segítségével a károkozó magatartása nemcsak saját tudati minőségéhez, hanem a társadalom egyfajta zsinórmértékéhez mérten is objektíve értékelhetővé válik. S hogy mik ennek a veszélyei? Legfőképpen az, hogy a felelősség terjedelme kitágul; kizárólagos határává az alternatív választási lehetőség válik, mely a károkozás szubjektív tartalmát teljesen kiszorítja a felelősség szférájából, ezáltal a

¹³ ZLINSZKY JÁNOS: *A római jog továbbélése*. Budapest, 1997., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 34. o.

¹⁴ MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve: Intitúciók*. Budapest, 1963., Tankönyvkiadó, 190-194. o.

vétkességére tekintet nélkül kártérítésre kötelezve az esetlegesen „felelősnek” minősített személyt.¹⁵

Bár az előbbieken rögzített probléma, vagyis a szubjektív felelősség morális kiüresedése – s általában véve az, hogy a felelősség tartalmaz-e etikai minőséget vagy sem – máig vitatható területe a polgári jogi kártérítési felelősség tudományának, a társadalmi és gazdasági viszonyok fejlődése nyomán megjelenő újfajta igények nem várhatták meg a kérdés megoldását. A klasszikus kapitalizmus a jogegyenlőség gondolatából kiindulva már osztálytól és társadalmi hovatartozástól függetlenül a felelősség mértékét egységesen a kár mértékéhez igazította, ugyanakkor nem volt képes arra, hogy a szubjektív alapú szabályozás felhasználásával megvédje a kiszolgáltatott helyzetű individuumot a versenytársadalom által teremtett újfajta veszélyekkel szemben.¹⁶

A munkásosztályhoz tartozó népesség óriási halálozási aránya és egy lehetséges forradalom kitörésétől való félelem vezetett a német területeken az 1838. évi porosz vasúti törvény megalkotásához, mely ma már a modern kori objektív felelősség első, tételes jogi megjelenésének tekinthető.¹⁷ A törvény lényege, hogy az a vasutat tette felelőssé minden olyan kárért, mely a vasúton szállított személyek vagy dolgok, vagy a vasúttal összefüggésben más személyek vagy dolgok vonatkozásában jött létre, kivéve abban az esetben, ha a vasút a törvényben rögzített valamely mentesítő körülmény fennállását igazolta.

Az 1838. évi porosz vasúti törvény mentesítő körülményei a következők voltak:

- A kár a sértett önhibájánál fogva következett be.
- A kár a vasút tevékenységén kívülről származó külső ok (*vis maior*) folytán következett be.¹⁸

A később keletkezett 1871. évi *Reichshaftpflichtgesetz* a vasúti törvény terjedelmét kiszélesítette azáltal, hogy azt a bányakárookra és a gyárakban bekövetkezett károokra is alkalmazhatóvá tette,¹⁹ bizonyos megkötések mellett.

Mint ahogyan azt Mádl Ferenc is kifejti, az állam által lefektetett szabályok egyfajta kompromisszumot próbáltak teremteni az egyre hangsúlyosabbá váló munkáskérdés, a feudális osztály és a vállalkozó tőkés osztály érdekei között, ugyanakkor határozottan a feudális berendezkedés mellett foglaltak állást azáltal, hogy csak korlátozott jogosítványokat

¹⁵ PESCHKA VILMOS: *A kártérítési felelősség morális és etikai kiüresedése*. In: KIRÁLY MIKLÓS (szerk.): *Ius Privatum Ius Commune Europae*. Budapest, 2001., ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, 211-212. o.

¹⁶ MÁDL FERENC: *i. m.* 349-352. o.

¹⁷ MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, 1993., TRIORG Kft., 72-73. o.

¹⁸ Gesetz über die Eisenbahn-Unternehmungen vom 3. November 1838 25. §

¹⁹ Das Reichs-haftpflichtgesetz vom 7. Juni 1871 in der Fassung des Artikels 42 des Einführungsgesetzes zum Bürgerlichen Gesetzbuche 2. §

bocsátottak a vasúti vállalkozók rendelkezésére (például a kisajátítandó földek meghatározott értékének felülbírálása érdekében azok bírósághoz való fordulásának joga nem volt adott).²⁰

Az 1838. évi porosz vasúti törvényen keresztül az államhatalom tehát elismerte a polgári társadalom megnövekedett erejét, ugyanakkor továbbra sem mondott le arról, hogy mereven védelmezze a még jószerével töretlenül fennálló feudális berendezkedést.

Az objektív felelősség megjelenésének első magyarországi példáját a vasúti pályák létesítése során okozott károkért való felelősségről szóló 1874. évi XVIII. tc. tartalmazta, mely a magyar történelem során elsőként vezetett be egy olyan mércét a veszélyes üzemet folytató személyek felelősségének körében, melyre addig csak a külföldi jogrendszerekben lehetett mintát látni. A törvénycikk első szakasza a magyar jogrendben addig még nem tapasztalt szigorú felelősségi kötelezettséget ró a „vaspálya-vállalatokra”, melyek csak a törvény által meghatározott, kivételes körülmények fennforgása esetén mentesülhetnek a keletkezett károkért való helytállás alól.

Az 1874. évi XVIII. tc. mentesítő körülményei a következők voltak:

- A vaspálya üzemének során bekövetkező halált vagy testi sértést elháríthatatlan körülmény, azaz vis maior okozta.
- A vaspálya üzemének során bekövetkező halált vagy testi sértést egy harmadik, külső személy elháríthatatlan cselekménye okozta.
- A vaspálya üzemének során bekövetkező halál vagy testi sértés a sérelmet elszenvedett személy önhibájával összefüggésben következett be.²¹

Egy esetlegesen bekövetkező halál esetén természetesen a felelősséggel terhelt üzem kötelessége volt a temetési költségek finanszírozása is.²²

Az előbbieken felvázolt objektív felelősség kapcsán – akárcsak a szubjektív felelősség objektivizációjának tárgyalása esetén – felmerül a kérdés, vajon szükséges-e ragaszkodni a felelősség hagyományos, római jogi szubjektív elemeihez, s ha igen, lehetséges-e egyáltalán valamilyen módon a veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában a szubjektív felelősség bizonyos vonásainak megőrzése.

A kérdés vonatkozásában Eörsi Gyula fejti ki a tudomány számára mára már közismert elméletét. A felelősség morális, etikai oldalának megőrzése érdekében Eörsi a szubjektív mozzanatok két formáját különbözteti meg: azokat, melyek a jogsértő jogalanyt az adott jogsértés megvalósítására vezetik, s azokat, melyek már a jogsértés megvalósítását követően,

²⁰ MÁDL FERENC: *i. m.* 361-364. o.

²¹ 1874. évi XVIII. törvénycikk a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről 1. §

²² Uo. 2. §

a szankcionálás eredményeképpen fejtik ki hatásukat az elkövető tudatára, belső szubjektumára. Eörsi ez utóbbi mozzanatot a szabályozás „hatás utánjaként” nevezi meg, mely képes arra, hogy preventív hatást fejtsen ki, azaz nevelés útján visszatartsa a jogsértés elkövetőjét attól, hogy a jövőben újabb, hasonló jogsértéseket kövessen el. Persze ez csak akkor lehetséges, ha adott a lehetőség arra, hogy az elkövető a szankcionálás hatására tudatilag gazdagodjon egy bizonyos „többlettel”, azaz a szankció alkalmas arra, hogy a jogsértő tudatának egyfajta átalakítása útján visszatartsa azt a további jogsértések elkövetésétől.²³

Habár az objektív felelősségnek a szubjektív felelősség kárára történő térhódítása még ma sem ért véget, a szocialista jogfejlődés a kármegosztás problémájának egy egészen újfajta megoldását teremtette meg a 20. század második felében.

A gépjármű-közlekedés fokozatos elterjedése nyomán az első világháborút követően megszorodott a mai értelemben vett közúti balesetek száma, mely kettős problémát jelentett a korabeli társadalom és jogrendszer számára: a károsultak óriási nagyságrendű károkat voltak kénytelenek egymaguk viselni, míg a kártérítési perek olyan módon leterhelték az egyes bíróságokat, hogy azok hatékony működése vált reálisan veszélyeztetetté. Lehetséges megoldásként a korábbi felelősségi formák alkalmazása helyett az általános kár- és balesetbiztosítás intézménye jelent meg, mely bár biztosította a károsultak kárrendezési igényeit azáltal, hogy jószerevével egy közösségbe kövácsolta a veszélyes üzemet folytató személyek összességét, ugyanakkor elvágta a kártérítést, mint okozatot a károkozó károkozásért való felelősségének tényétől, ezáltal elszakítva a kártérítés mikéntjét a felróhatóság mozzanatától.²⁴

Érthető módon sokak számára – tévesen – az tűnt nyilvánvalóvá válni az adott helyzetben, hogy akárcsak az objektív felelősség 19. századi megjelenése esetén, az éppen kialakult helyzetben is egy új kárelosztási rend van kialakulóban, mely a balesetbiztosítási rendszer széles körben történő kötelezővé tételével idővel végérvényesen háttérbe fogja szorítani az addig irányadó, felróhatóságon alapuló kárrendezési szabályokat. Habár ennek veszélye csekély (hiszen a klasszikus polgári jogi felelősségi rendszer szabályai az élet biztosítások által nem érintett területein feltétlenül fennmaradnak), azonban egy mennyiségi eltolódás a biztosítási szerződések irányába mégiscsak megfigyelhető, melyek ma már egy

²³ PESCHKA VILMOS: i. m. 214-216. o.

²⁴ SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, 1977., Akadémia Kiadó, 11-14. o.

külön szféráját alkotják az egyéniesített, szubjektív és objektív felelősség mellett a hatályos kárrendezési rendszereknek.²⁵

²⁵ Uo. 27-30. o.

II. A régi és az új Polgári Törvénykönyv felelősségi szabályairól általában

Ahogy az már az előző fejezet elején is rögzítésre került, a 2013. évi V. törvény talán egyik legfőbb újítása a szerződésszegésért és a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség megállapításának eltérő alapokra helyezése, mellyel az új Polgári Törvénykönyv elhagyta az 1959. évi IV. törvény²⁶ a károkozásokra vonatkozó teljes körű, egységes utaló szabályát, elválasztva egymástól a kimentés, valamint a megtérítendő kár feltételeit a kontraktuális és a deliktuális felelősségi viszonyok területein.

Az előző Polgári Törvénykönyvben megjelenő szabályozás érdemei kétségtelenek. Az utaló szabály megalkotásához a kodifikátorokat feltehetőleg az okozott károk azon könnyen felismerhető, közös jellemzője vezette, hogy azok – attól függetlenül, hogy szerződésszegéssel vagy szerződésen kívüli károkozással keletkeztek-e – sértik a károsult fennálló érdekeit, valamint a kialakult társadalmi feszültség enyhítése érdekében igénylik a megfelelő mértékű reparációt.²⁷ Mindemellett a bírósági jogalkalmazás munkáját is leegyszerűsítette az a tény, hogy a felelősségi alakzatok vizsgálata során – különválasztó szabályok hiányában – egy egységes szabályozás alapján volt köteles eljárni.²⁸

Persze mindez nem jelentette azt, hogy a deliktuális és kontraktuális viszonyokat érintő jogsértéseket nem volt szükséges valamilyen módon elválasztani, megkülönböztetni egymástól. Jól mutatja ezt az is, hogy bár az 1959. évi IV. törvény²⁹ a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait teszi kötelezővé alkalmazni a szerződésszegések területén is, ugyanakkor egyazon bekezdésen belül rögzíti, hogy szerződésszegés esetén a kártérítés mértékének méltányosságból történő enyhítésének lehetősége kizárt. Mindebből kifolyólag pedig – egyáltalán nem meglepő módon – egy esetleges károkozó cselekmény elbírálása során természetesen nem volt mindegy az alperes számára, hogy magatartását egy relatív szerkezetű jogviszony megsértéseként, vagy „pusztán” egy, a szerződéses viszonyokon kívül megvalósuló külső károkozásként bírálták-e el.

Sok esetben azonban egyáltalán nem könnyű megállapítani, hogy a sértett kára szerződésszegésre vagy egyéb károkozásra vezethető-e vissza. A felmerülő kérdésekkel kapcsolatos válaszokra többnyire a bírósági jogalkalmazás tevékenységéből következtethetünk, mely számos kérdésben határozatai indoklásában foglal állást a

²⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 318. § (1) bek.

²⁷ BÁRDOS PÉTER: *Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete (Változat egy témára)*. In: *Polgári jogi kodifikáció*, 2004/5-6. sz., 3-6. o.

²⁸ VÉKÁS LAJOS: *i. m.* 235. o.

²⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 318. § (3) bek.

jogszabályok helyes értelmezése mellett. Erre került sor például akkor, mikor a bíróság a szerződéses jogügylet létrejötte előtt a felek között már kialakult kötelezettségek megsértését szerződésszegésnek minősítette,³⁰ valamint többek között akkor is, mikor a szerződéses jogviszonyban álló felek közötti együttműködési kötelezettség megszegésére a szerződésszegés szabályainak alkalmazását írta elő.³¹

Mint ahogyan az tehát látható, a szerződésszegéssel, valamint a szerződéses viszonyoktól független magatartással történő károkozás modelljeit már az 1959. évi IV. törvény is ténylegesen elválasztotta egymástól, mindössze az alkalmazható jogkövetkezmények egyfajta kiinduló alapjaként helyezte a felelősség megállapításának középpontjába az általában elvárható magatartás zsinórmértékét.

A 2013. évi V. törvény releváns újításainak hátterében a jogalkotó azon elvi megfontolása áll, miszerint egy fennálló szerződés, azaz kötelelem megszegése súlyosabb jogsértésnek minősül, mint a pusztán szerződésen kívüli károkozás, hiszen a kötelezett önként vállalt kötelezettségének nem tesz eleget, melyben a jogosult okkal bízhatott.³² Ebben az esetben tehát okkal várható el, hogy a kötelezett viselje a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség terhét akár abban az esetben is, ha magatartása megfelelt a polgári jogi általában elvárhatóság mércéjének. De vajon elvárható-e mindez annyira, hogy a szerződésszegő felelőssége elérje az új Polgári Törvénykönyvben rögzített szigorított, *quasi* objektív szintet?

A vélemények a tudományon belül is megoszlanak: egyes polgári jogászok kitartanak az előző Polgári Törvénykönyv egységesített alakzata mellett, míg mások az 2013. évi V. törvény érdemei között említik annak kapcsolódó szabályait.

Dr. Szalma József, a Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának professzora még egyik korábbi, 2003. évi írásában a kontraktuális a deliktuális felelősségi formák éles elhatárolásának teljes értelmetlensége mellett foglalt állást, s egy, a deliktuális felelősségen alapuló, ugyanakkor eltérő szabályozás hiányában analóg módon a szerződéses viszonyokra is alkalmazható egységes szabályrendszer kialakítását ítéli helyénvalónak.³³ Megint mások úgy vélik, hogy az új Polgári Törvénykönyv megoldásai jobban alkalmazkodnak a jelenkori piaci viszonyokhoz, ezáltal pedig jobban szolgálja az egymással szerződéses jogviszonyt létesítő felek érdekeit. Ez utóbbi álláspontot fogadja el Dr. Wellmann

³⁰ BDT2005. 1195.

³¹ BDT2011. 2570.

³² WELLMANN GYÖRGY: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban.* In: *Bírósági Határozatok*, 2012/11. sz., 965-972. o.

³³ SZALMA JÓZSEF: *Kodifikáció vagy (és) inkorporáció.* In: *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/5. sz., 23-27. o.

György is, aki a kontraktuális felelősség területén megjelenő előreláthatósági klauzula érdemeire hívja fel a figyelmet, mely biztosítja, hogy a károkozó a szerződésszegésből eredő kárfelelősség megállapítását követően csak azon károkért feleljen, melyeket a szerződéskötés időpontjában előre láthatott.³⁴

Ugyanakkor, ha ez utóbbi nézet, miszerint a 2013. évi V. törvény jobban igazodik a mai piaci élet követelményeihez igaz, mégis milyen kétségek merülhetnek fel annak a szerződéses viszonyokon belül történő alkalmazásával kapcsolatban?

Az első, s talán egyben legfontosabb probléma magának az objektivizált felelősségnek az eddigieknél szélesebb körben történő alkalmazása, mely a felelősség szubjektív elemének eltűnésével fenyeget. Már az előző fejezet keretein belül is kifejtésre került, hogy a szubjektív tudati elem háttérbe szorulása milyen veszélyeket hordoz magában: a felelősség vétkességi elemének teljes eltűnését, a szándékosság és a gondatlanság hiányában is feltétlenül kötelező kártérítési kötelezettség terhét. Bár ahogyan arra Dr. Márton Mária egyik, 2009. évi írása is rámutat, az eddigiekben a veszélyes üzemi tevékenység körében elterjedt objektív felelősség esetén is kimutatható a felelősség megállapítása során a felróhatóság abban, hogy a károkozó az őt terhelő védekezési kötelezettséget elmulasztotta,³⁵ ez a megközelítést a szerződéses viszonyok összességének területére a maga teljességében mégis nehezen alkalmazható. Ennek egyrészt az az oka, hogy a szimpla szerződéses jogügyeletek szférájában a kötelezettet nem terhelik olyan védekezési kötelezések, melyek a veszélyes üzemet üzemeltetőket, másrészt a kontraktuális jogviszonyok tekintetében számos esetben a kár a károkozó tevékenységi körén belül is annak ellenére következik be, hogy az az őt terhelő valamennyi előzőleges kötelezettségének eleget tett.

A bíróságok határozataikban eddig is egyértelművé tették, hogy a kár megelőzése érdekében megvalósított előzőleges intézkedéseit mindig az esetleges károkozónak kell bizonyítani. Erre utalt az a döntés, mely az építkező félre telepítette a bizonyítási terhet annak, hogy az épület elhelyezése folyamán a jogosult érdekeit szem előtt tartva járt el,³⁶ valamint az is, amelyik a villamos energia szolgáltatójának köteletségévé tette annak bizonyítását, hogy egy esetlegesen fellépő üzemzavar elhárításának megghiúsulását nem a hívásbejelentő, vagy hibaelhárító rendszer okozta.³⁷ Ha a kötelezett bizonyította, hogy kialakult helyzetben

³⁴ SEREG ANDRÁS: *Kártérítés 2.0 – Kártérítési jog az új Polgári Törvénykönyvben*. Jogifórum, <http://www.jogiforum.hu/> (2014. március 11.)

³⁵ MÁRTON MÁRIA: *Okozatossági problémák az objektív felelősség körében*. In: *Glossa Iuridica*, 2009/1. sz., 68-71. o.

³⁶ BDT2007. 1567.

³⁷ BDT2010. 2356.

mindent megtett a jogosult sérelmét eredményező kár elkerülése érdekében, mentesült a kártérítési kötelezettség alól.

Összegezve tehát, a leírt példákon keresztül bemutatott szabályokkal ellentétben a 2014. március 15-től hatályba lépett szabályozás a kötelezett kártérítési felelősségét attól függetlenül írja elő, hogy az valamennyi, a teljesítést megelőző vagy a teljesítés alatt fennálló kötelezettségének (bizonyítottan) eleget tett-e vagy sem, ezáltal pedig egy olyan rendszert teremt, mely a kötelezettet sok esetben akkor is felelőssé teszi, ha annak magatartása és a bekövetkezett kár között mindenféle okozati kapcsolat hiányzik.

A második probléma szorosan összefügg az elsővel; lényege abban rejlik, hogy a felelősség felróhatóság hiányában (is) történő megállapítása nem ösztönzi a lehetséges károkozót arra, hogy tevékenységi körén belül mindent megtegyen a kár bekövetkeztének megelőzése érdekében, hiszen sok esetben a kármegelőzési intézkedések is csak többletköltséget jelentenek, az azok ellenére bekövetkezett kárért ugyanakkor a vállalkozó ugyanúgy felel, mintha a kármegelőzési lépéseket meg se tette volna. Lényegében véve tehát a kötelezett motivátlanná válik, hiszen a kialakuló helyzetek egy jelentő részében felróható magatartásának hiányában is kötelezi a törvény a sérelmet szenvedett személy kárának megtérítésére.

De vajon hova vezethet ez a rendszer? Habár a magyar jogban esetjoga még nem alakult ki a 2013. évi V. törvény kárfelelősségi intézményének, a leírtak alapján még a jogi végzettséggel nem rendelkező egyszerű egyén is beláthatja azt, hogy az új Polgári Törvénykönyv szabályozása várhatóan hagyni fog némi kivetnivalót maga után. Mint ahogyan arra Dr. Szalma József is utal, a magyar jogtudomány hagyományos értelmezése alapján egy magatartás jogellenessége csak önmagában a magatartást minősíti; a felelősség megállapítása ténylegesen csak a vétkeesség megállapítását követően valósulhat meg.³⁸ Az pedig, hogy az új Polgári Törvénykönyv *quasi* szemet huny e klasszikus koncepció felett – nos, véleményem szerint legalább annyi új kérdést fog a jövőben magával vonzani, ahányat előre láthatóan a kodifikátorok elképzeléseinek megfelelően megválaszol.

A két terület közös szabályai teljes egészében természetesen nem tűnhettek el, ugyanakkor a szerződésen kívül okozott károkra vonatkozó szabályokat a kontraktuális viszonyok tekintetében csak szűk körben, a károsult kármegelőzésének, kárelhárításának és kárenyhítési kötelezettségének vonatkozásában, a közös károkozók felelősségének megállapítása során, ill. a kár fogalmának és a kártérítés módjának tekintetében lehet és kell

³⁸ SZALMA JÓZSEF: *Szerződésen kívüli (deliktualis) felelősség az európai és a magyar magánjogban*. Budapest, 2008., ELTE ÁJK – Bíbor Kiadó, 367. o.

alkalmazni.³⁹ Érthető módon fennmaradt a régi Polgári Törvénykönyv azon szabálya is, mely a kártérítés módjára vonatkozó egységes szabályozás ellenére szerződésszegés esetén kizárja a kártérítés mértékének méltányosságból történő mérséklését.⁴⁰

³⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:144. § (1) bek.

⁴⁰ Uo. 6:144. § (2) bek.

III. A szerződésszegési felelősség identifikációs elmélete

A kérdés tehát adott: nyújt-e a 2013. évi V. törvény objektivizált felelősségi rendszere annyi többletet, hogy az kompenzálja a szubjektív felelősség háttérbe szorulásából származó esetleges hátrányokat?

Az előző fejezetben rögzítésre került érv, miszerint az önként vállalt kötelezettségek megsértése súlyosabb szankciók alkalmazását teszi szükségessé, valójában már önmagában is alkalmas arra, hogy megalapozza az új Polgári Törvénykönyv felelősségi szabályait, ugyanakkor ahhoz kevés, hogy a fejezet végén részletesen kifejtett, a szubjektív felelősség háttérbe szorulásából adódó elméleti kivetnivalókat kiküszöbölje. A szubjektív felelősség létének megóvása véleményem szerint a mai viszonyok között is feltétlenül szükséges, s bár nehéz, de nem lehetetlen feladat annak fennmaradására egy, a dogmatikai síkon megjelenő lehetséges magyarázatot nyújtani.

A felelősség szubjektív elemének elhalását érintő elméletek a jelenlegi szabályozással szembeni kritikák megfogalmazásakor természetesen abból indulnak ki, hogy a károkozás vonatkozásában megjelenő helytállási kötelezettség a szerződésben vállalt kötelezettség megszegésében nyilvánul meg. E kötelezettség elvállalása a felek szubjektumából, belső elhatározásából fakad, mely a szerződéskötéskor létrejövő konszenzusban nyilvánul meg. A konszenzust az egymással szerződéses jogviszonyt létesítő jogalanyok kölcsönös, egybehangzó akaratnyilatkozata teremti meg, *a contrario*, konszenzus hiányában, azaz disszenzus esetén a szerződés létre sem jön (ezt hívják az ún. disszenzus-teóriának).⁴¹ A 2013. évi V. törvény szabályozását kritizáló jogtudósok ennek megfelelően érthető módon következtetnek a szubjektív felelősség háttérbe szorulására, hiszen azáltal, hogy bizonyos helyzetekben a szerződő felek olyankor is felelősségre vonhatóak, mikor a lefektetett konszenzusnak (mely tudati akaratukat hordozza) megfelelően járnak el, valójában a szubjektív vétkesség hiányában lesznek számos esetben kötelesek olyan körülményekért helytállni, melyek az általuk vállalt kötelezettségen kívüli tartományban jelentkeznek.

De vajon a szerződés kötelező ereje, ezáltal a benne vállalt kötelezettségek ténylegesen csak a felek között létrejövő megegyezésből, konszenzusból eredeztethetőek? Hiszen ha nem, ha található lenne egy másik megnyilvánulása a szerződést kötő jogalanyok akaratának, amely valamilyen módon kapcsolódna az új Polgári Törvénykönyv objektív körülményeihez, máris megoldhatóvá válna a szubjektív felelősséggel összefüggő probléma áthidalása.

⁴¹ MENYHÁRT ÁDÁM: *Tévedés a szerződések körében – Doktori értekezés*. Győr, 2012., 17-18. o.

Arra nézve, hogy a szerződés érvényessége a konszenzuson kívül álló egyéb, objektív körülményeken is nyugodhat, már korábban is születtek a német jogtudományon belül elméletek.

Elsőként J. G. Wolf volt 1961-ben, aki a disszenzus-teóriával szemben – miszerint a szerződés kötelező ereje a konszenzusban rejlik – megfogalmazott ún. identifikáció-teória keretein belül fejtette ki azt a nézetet, miszerint tévedés esetén a szerződés nem a felek konszenzusának létre nem jötte okán érvénytelen, hanem az adott szerződéstípus objektív, karakterisztikus ismertetőjeleinek hiányában. Ezen ismertetőjelek megvalósulását Wolf függetlennek tekintette a konszenzus létrejöttétől.⁴²

J. G. Wolf tanításait fejtette tovább J. D. Harke is. Harke kimondottan amellett foglalt állást, hogy a szerződés érvényességének előfeltételévé az kell, hogy váljon, hogy annak objektív ügyleti tartalma megállapítható legyen. Az egyik szerződő fél tévedése, azaz az ő akaratának az objektív ügyleti tartalomtól való eltérése tehát szükségszerűen a szerződés érvénytelenségét vonja maga után.⁴³

Mit is jelent lényegében ez? Azt, hogy analógia révén, végső soron akár a szerződésekben vállalt kötelezettségek is alapozhatóak a konszenzuson kívül álló, a szerződések részét képező objektív tényezők mibenlétére; olyan körülményekre, melyek meg nem léte esetén a szerződést kötő fél hibájából a szerződés érvénytelensége akár a konszenzus létrejöttének vizsgálata nélkül is megállapítható. Az utolsó fennmaradt kérdés ennek megfelelően már csak az, hogy az új Polgári Törvénykönyv objektív felelősségi követelményei, mint objektív tényezők a szerződést léteső jogalanyok kifelé irányuló nyilatkozatában milyen módon jelenhetnek meg, azaz miként érhetőek tetten.

A 2013. évi V. törvény három feltétel együttes fennállásának bizonyítása esetén mentesíti csak a szerződési kötelezettséget megsértő felet a kártérítés következményei alól.

- A szerződésszegést a szerződésszegő ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta.
- A szerződésszegést okozó körülmény a szerződés megkötésének időpontjában előre nem volt látható.
- A szerződésszegőtől nem volt elvárható, hogy a szerződésszegést eredményező körülményt elkerülje, ill. a kárt elhárítsa.⁴⁴

A szubjektív felelősség mellett érvelő elméleteknek megfelelően tehát – a Polgári Törvénykönyv e szakaszának értelmezése alapján – a kimentésen kívül álló, a kárfelelősségért

⁴² MAX KASER, ROLF KNÜTEL: *Römisches Privatrecht*. München, 2005., Verlag C. H. Bech, 57. o.

⁴³ JAN DIRK HARKE: *Si error aliquis intervenit – Irrtum im klassischen römischen Vertragsrecht*. Berlin, 2005., Duncker & Humblot GmbH, 104. o.

⁴⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:142. §

történő helytállás alól mentesítésre lehetőséget nem nyújtó valamennyi lehetséges károkozási helyzetnek visszavezethetőnek kell lennie a szerződést kötő fél akaratára, mely az adott jogalany szubjektumát a külvilág felé megjelenítő nyilatkozat keretein belül mutatkozik meg. Abban az esetben pedig, hogyha a szerződésszegő fél nyilatkozatának objektív elemei átfogják a 2013. évi V. törvény szigorított szabályai által megteremtett, jelenleg már helytállási kötelezettséggel párosuló körülményeket is, azok megsértése esetén a jogsértő – kivételes esetekben – még a szubjektív felelősségi rendszer elvi normáinak megfelelően is felelősségre vonható.

IV. A bírósági esetjogi gyakorlat (át)értelmezési lehetőségei

Az eddigiekben leírtak érthetővé tételéhez és a jogéletben történő látványos szemléltetéséhez nyújt lehetőséget a következőkben bemutatandó bírósági határozatok elemzése. Olyan jogesetek kerülnek prezentálásra, melyek – mint ahogyan az majd láthatóvá válik – eltérő módon kerülnének ma már elbírálásra az új Polgári Törvénykönyv alapján, azonban a jelenleg fennálló szabályok a felvázolt identifikáció-teória segítségével visszacsatolhatóvá válnak a szubjektív felelősségi elmélethez, ezáltal pedig közvetve az előző szabályozás rendszeréhez is.

Legelőször nem egy, a szerződésszegés témájához szorosan kapcsolódó határozat ismertetésére kerül sor, hanem pusztán egy olyan jogeset szemléltetésére, mely sokkal inkább a szerződésen kívüli károkozási viszonyokat jeleníti meg. S hogy miért lehet az adott példa mégis alkalmas a téma mélyrehatóbb ismertetésére és bemutatására? Főként azért, mert a felelősség, mint fogalom különböző értelmezési lehetőségeinek megfelelően olykor még a deliktuális felelősségi viszonyok is átértelmezésre kerülhetnek. Néhol ugyanis – a szubjektív, az objektív értelmezés, vagy éppen az általában elvárhatósági mérce alkalmazása szerint – akár a kontraktuális és deliktuális felelősségi formák is összemosódhatnak.

Jól érzékelteti a leírtakat a Pest Megyei Bíróság 2010. évi határozata.⁴⁵ A fennálló jogvita alapját egy adásvételi szerződés megkötését követően kialakult kárigény képezte, mely egy építési vállalkozó, mint alperes és a lakásingatlan vásárlói, mint felperesek között jelentkezett. A felek közötti ellentét lényegében véve abból fakadt, hogy a felperesek által megvásárolt ingatlan egy kétszintes, négy lakást magába foglaló társasház részét képezte, ahol is az egyik, a felperesek szomszédságában álló lakás területén még azok beköltözésekor az alperes irányítása alatt álló építési munkálatok folytak. A felperesek a pakolással járó zajhatásokat – részben kisgyermekükre tekintettel – képtelenek voltak elviselni, s a munkálatok befejezésének időtartamáig apartmanba költöztek.

A felperesek a költözéssel járó költségek megtérítését követelték az alperestől, amit azonban a bíróság – az okozati összefüggések hiányára hivatkozva – megtagadott. A döntés háttérében feltételezhetőleg az (is) állt, hogy a felpereseknek már a lakásingatlan megvásárlásának időpontjában is tudniuk kellett a szomszédos lakás területén hamarosan meginduló felújítási folyamatokról – bár azok ténylegesen még a felperesek beköltözésekor sem indultak meg; a felperesek ekkor még csak a munkások pakolásával járó „alapzajra” lettek figyelmesek.

⁴⁵ Gf.40.027/2013/4. (Fővárosi Ítéletábla)

A leírtakból érzékelhető, hogy ebben az esetben inkább az adásvételi szerződéstől függetlenül fennálló – szerződésen kívül tevékenység nyomán keletkeztetett – lehetséges károkozási igények, s nem pedig egy szerződésszegési tényállás elbírálására került sor az illetékes eljáró bíróság által. Érthető módon merülhet fel tehát a kérdés, vajon mi indokolta a jelen esetben azt, hogy az alábbi példa ezen dolgozat lapjaira kerüljön.

Valójában nem kevesebb, mint a károkozásért való felelősség mibenlétének eltérő értelmezési módjai nyújtotta lehetőségek. A régi és az új Polgári Törvénykönyvben rögzített szabályok, valamint a különböző felelősségi teóriák alapján ugyanis a tényállás egyes, kevésbé tisztázott körülményeinek lehetséges felvázolása mellett az adott jogvita különböző elbírálási módozatai válnak megalapozhatóvá, melyek akár a szerződésszegésért való felelősség tartományára is kiterjedhetnek.

Talán a szubjektív felelősségi elv szerinti értelmezési lehetőségeket érdemes legelőször kifejteni. Ezen megközelítés alapján az alperest abban az esetben terheli felelősség a felperesek érdekkörében bekövetkezett kárért, ha magatartása vétkes, azaz szándékossága, vagy legalább gondatlansága kiterjed a keletkezett kár létrejöttére. Jelen esetben az alperes e teória követelményeinek látszólag teljes mértékben eleget tett. Máshogy alakul a történetek elbírálása azonban akkor, ha az alperes szándékosan rosszhiszemű magatartása befolyásolta a felperesek tudati hozzáállását: ha szándékosan becsapta, félrevezette a vevőket, esetleg hamis információkat nyújtott a felújítás várható időtartamával kapcsolatban.

Eltérő eredményre juthatunk az 1959. évi IV. törvény „általában elvárhatósági” mércéjének alkalmazása során. A törvény viszonylag egyértelműen fogalmaz: az alperes főszabály szerint hibásan teljesítés, ha teljesítés időpontjában a szolgáltatott dolog tulajdonságai nem felelnek meg a jogszabályban vagy szerződésben foglalt kritériumoknak.⁴⁶ A kötelezett a hibás teljesítés jogkövetkezményei alól akkor mentesül, ha a jogosult a hibát a szerződés megkötésekor ismerte, vagy ismernie kellett, ill. egyéb esetekben, ha a szolgáltatott dolog hibája a jogosult által adott alapanyag hibájából származtatható.⁴⁷ A hibás teljesítésen alapuló igények ez esetben így kizárólag akkor érvényesíthetőek, ha az eladó a szerződés részeként szavatolta a vevők számára a lakhatási viszonyokkal összefüggésben a csendet és a nyugalmat. Egyéb esetekben a hibás teljesítésen alapuló szavatossági követelések érvényesítési lehetősége kizárt.

⁴⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 305. § (1) bek.

⁴⁷ Uo. 305/A. § (1) bek.

Más kérdés, hogy a régi Polgári Törvénykönyv szabályaihoz igazodva az alperes akár kártérítésre is kötelezhető, ha a szerződés megkötésekor nem általában elvárhatóan járt el,⁴⁸ tehát nem közölte a felperesekkel a szerződés megkötésekor mindazt, amiről a gondosan és jóhiszeműen eljáró eladók minden bizonnyal tájékoztatást nyújtottak volna. Természetesen az is vitatható, hogy mi is az, amit az ilyen helyzetekben a kötelezettektől egyáltalán elvárunk, vagy elvárhatunk. Ha az építkezési munkálatok megkezdése előre látható, s a vállalkozótól nem várható el, hogy erre vásárlói figyelmét külön felhívja, felelőssége e tekintetben nem megalapozott.

Annak ténye sem elhanyagolható, hogy még ha megállapításra is kerül a szerződésszegés, a károkozásért való felelősség alól az alperes továbbra is kimentheti magát az 1959. évi IV. törvény szabályainak megfelelően – bizonyítva, a károkozás vonatkozásában az általában elvárhatóságnak megfelelően járt el.

Ezt követően jutunk el az 2013. évi V. törvény szabályaihoz, azaz az objektív felelősségi rendhez. E rendszer lényegi mivolta már bemutatásra került: a kötelezett minden esetben köteles a jogosult szerződésszegéssel okozott kárát megtéríteni, kivéve, ha az új Polgári Törvénykönyvbe foglalt három mentesítő körülmény fennállását bizonyítani tudja.⁴⁹

A szabály gyakorlati hatása a nemrégiben említésre került példa segítségével nyomban érzékelhetővé válik. Abban az esetben, ha a határozat szövegében szereplő alperes valóban szavatolta a felperesek számára a nyugalmat és csendet, de a vele szerződéses jogviszonyban lévő alvállalkozó – az alperes utasítása ellenére – költséghatékonyabb, de zajosabb módszerrel lát neki a szomszédos lakás restaurációs munkálataihoz – nos, a jelenlegi szabályozás alapján a vállalkozó felelőssége megáll. Ennek oka, hogy bár az alperes a kár bekövetkeztét előre nem láthatta, az mégis a tevékenységi körével összefüggésben állt be, így a kimentés lehetősége a 2013. évi V. törvény alapján kizárt. Ha ez a tényállás az régi Polgári Törvénykönyvbe foglaltak szerint kerülne elbírálásra, annak végeredménye pontosan ellentétes irányú lenne: az alperest felmentenék, hiszen az általában elvárhatóság követelménye nem került megsértésre, a fennálló jogviszony ellenére az alperest nem lehetne felelősségre vonni az alvállalkozó magatartásáért.

Itt szükséges kiemelni azt a momentumot, ami a jelenlegi szabályozást olyannyira szigorúvá teszi. Nevezetesen azt, hogy míg a régi szabályozás rendszere a hatályos kimentési feltételek közül már egy feltétel bizonyítása esetén is biztosította a szerződő fél felelősség alóli mentesülését, addig a jelenlegi jogrend ugyanehhez már a feltételek együttes fennállását

⁴⁸ Uo. 318. § (1) bek.

⁴⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:142. §

követeli meg. Bár az egyszerű jogkereső jogalanyok számára úgy tűnhet, hogy a 2013. évi V. törvény kimentési szakaszai mindössze az általában elvárhatóság elvét „bontják ki”, valójában ennél – mint ahogyan azt a fenti példa is kiválóan bizonyítja – sokkal többről van szó.

E viszonyok között az identifikáció-teória célja nem lehet más, minthogy megteremtse a kapcsolatot a felelősség szubjektív és objektív olvasata között, ezáltal részben felvázolva egy, a régi és az új polgári jogi felelősségi szabályozás közötti lehetséges, elméleti átmenetet. A jelenlegi felelősségi rend csak egy módon hozható párhuzamba a szubjektív teória követelményeivel: ha a szerződő felek akaratnyilatkozatában olyan objektív elemeket helyezünk el, melyek átfogják az objektív felelősségi szabályok által szankcionálható lehetséges magatartások teljességét. A felvázolt esetben mindez azt jelentené, hogy az építési vállalkozó által kötött adásvételi szerződés kötelező elemévé tennénk az előre nem látható, a *vis maior* határáig terjedő károkért való helytállás vállalását, ennek megfelelően mintegy szubjektíve is elfogadtatva a vele szerződő harmadik felek magatartásaiért való kötelező helyállást. A kötelező elemek szerződésbe történő beemeléseinek elmulasztása a szerződés érvénytelenségét vonná maga után, ennek következtében kizárttá válna annak lehetősége, hogy a szerződést megkötő személy „tudata” elkerülje az objektív körülmények bekövetkeztének lehetőségével történő számolást.

Mindez természetesen nem hozná magával a szubjektív felelősségi elv tényleges érvényesülését, hiszen a kár bekövetkezte esetén a károkozó – az objektív kitételek alapján – a nyilatkozatában szereplő objektív elemek ellenére akkor is felel, ha szándékosság vagy gondatlanság hiányában kerül sor a kár megvalósulására. Az identifikációs elmélet mindössze arra nyújt egy lehetséges megoldást, hogy megőrizhessük a kapcsolatot a potenciális károkozó szubjektuma, tudata, valamint a bekövetkezett kárért történő helytállás között.

Nyilvánvalóan annak lehetősége sem zárható, hogy az objektív elemek nem, mint kötelező, hanem egyfajta akcidentális alkatrész formájában kerülhessenek alkalmazásra a szerződéses akaratnyilatkozatok adta keretek között. Ebben az esetben akár már a szerződő személy vétkessége – kiváltképpen szándékos rosszhiszeműsége – is vizsgálható lenne az adott alkatrész felvételének esetleges elmulasztásával kapcsolatban. A szerződés szabályainak ilyen módon történő megalkotására azonban – a törvényi szabályok adta mozgástéren belül – már az eddigiekben is adva volt a lehetőség; az objektív szerződési elemek dogmatika által történő konkrét, akcidentális elemként való kidolgozása mindössze azok gyakoribb alkalmazását mozdítaná elő.

Felmerülhet persze az a kérdés is, hogy vajon a szerződést kötő fél – a hatályos Polgári Törvénykönyv szabályainak vélelmezett ismerete mellett – az adásvételi jogviszony

megkötése alkalmával, akaratának nyilvánvaló tétele során nem fogadja-e el egyszersmind a 2013. évi V. törvény szigorított szabályaiért való helytállási kötelezettséget is. Mert ha igen, akkor az előzőekben bemutatott objektív elemeknek a szerződésbe egyidejűleg történő, *quasi* újbóli beemelése teljességgel feleslegessé válik.

Az ezt követően szemléltetésre kerülő jogeset már erőteljesen a szerződésszegési viszonyok világát ábrázolja. Bár a tényállás különféle nézőpontokból történő értelmezései az előző példához hasonló eredményekhez vezetnek, egyes eltérő, eddig bemutatásra még nem került körülmények alkalmasak arra, hogy a felelősségi viszonyok egyéb kapcsolódó vonatkozásait is megjelenítsék. Az ismertetésre kerülő határozat által felvázolt jogvita kiindulópontját ez alkalommal is egy adásvételi szerződés képezte. A két jogeset közötti különbség mindössze abban áll, hogy jelen esetben a felperes a késedelmes teljesítés következtében keletkezett kárainak megtérítése iránti igényét nyújtotta be az illetékes bírósághoz.

A taggazdaság, mint felperes részére az I. rendű alperes, mint vállalkozó két kukorica-csőtörő átadására vállalt kötelezettséget az adott évi betakarítás megkezdéséig.⁵⁰ A kötött szerződés eredményes teljesítése érdekében az I. rendű alperes szerződést kötött a II. rendű alperessel, mint szállítóval. A felek által konszenzus útján utólagosan módosított teljesítési határidő eredménytelenül telt el, a II. rendű alperes a felperes által megrendelt adaptereket csak több mint egy hónapos késedelemmel jutatta el az I. rendű alperes részére. Az I. rendű alperes az átadást követő napon továbbította a két adaptert a megrendelő számára. Mindezekből kifolyólag a felperes a megkezdett betakarítási munkálatokat csak a birtokában lévő egy adapter segítségével tudta megkezdni, az időközben bekövetkező jégverés (azaz *vis maior*) azonban a még be nem takarított termés jelentős részét elpusztította. A felperes *vis maiorból* eredő kárának bizonyos része tehát a késedelemmel okozati összefüggésben realizálódott.

A felperes kártérítési összeg, s annak kamatainak megfizetését követelte keresetében az alperestől arra hivatkozva, hogy kára az alperes késedelmes teljesítése hiányában nem következett volna be. Az I. rendű alperes védekezése során – kimentés céljából – a II. rendű alperes késedelmére hivatkozott, s kérte annak közvetlen marasztalását. A bíróság mind az elsőfokú, mint a másodfokú eljárás során a II. rendű alperes felelősségét állapította meg, utóbbi esetben mindössze a kártérítés mértékét szállította le arra hivatkozva, hogy a felperes

⁵⁰ Gf.30.158/1982/1. (Legfelsőbb Bíróság)

nem bizonyította az egyes, a kár csökkentése érdekében tett utólagos intézkedéseinek eredménytelenségét.

A felmerülő kérdés az, vajon jelen példa alapján ma már nem áll-e meg a I. rendű alperes késedelemért való kártérítési felelőssége. Először érdemes sorban megvizsgálni az egyes felelősségi teóriák alkalmazását követően kapható lehetséges eredményeket.

A tényállás szubjektív olvasata természetesen megegyezik az eljáró bíróságok által megállapított eredménnyel: mivel az I. rendű alperest se a szándékosság, se a gondatlanság egyetlen formája sem jellemzi, kárfelelőssége nem állapítható meg a felperes érdekszférájában bekövetkezett hátrányokért. A vállalkozó e teória alapján történő felelősségre vonása tehát – akár csak az ezt megelőző határozat esetében – lehetetlen. Mindez ékesen bizonyítja azt, amit már az előző Polgári Törvénykönyv felelősségi rendszere (és a korábban bemutatott jogeset) is tükrözött:⁵¹ a szubjektív mérce alkalmazása a polgári jogi viszonyok között önmagában nem elegendő, a károkozó túlzott védelmét eredményezi, s bizonyos helyzetekben kiszolgáltatott helyzetbe hozza a jóhiszeműen szerződést kötő egyszerű jogalanyokat az erőteljesebb gazdasági pozícióban lévő cégekkel és vállalatokkal szemben. A rosszhiszeműséget bizonyító körülmények persze ez esetben is felelősségalapító jelentőségűek lehetnek.

Az általában elvárhatóság követelményének vizsgálata során feltehetően maguk az eljáró bíróságok is helyes döntést hoztak. Az I. rendű alperes ugyanis mindent megtett, ami egy adott, hasonló helyzetbe lévő vállalkozótól a körülményekre tekintettel elvárható: késedelme csak a II. rendű alperes magatartásával összefüggésben következett be, s a kézhez kapott árut a lehető legrövidebb időn belül továbbította megrendelője számára. E helyzetekben az 1959. évi IV. törvény rendszere nem menti fel a vállalkozót az általa kötött, alvállalkozókkal fennálló kötelemi jogi jogviszonyokért való felelőssége alól⁵² – jelen esetben mégis indokolt lehetett az alperes felelősség alól történő mentesítése. S hogy mindez vajon megfelel-e a jelenkori gazdasági viszonyok elvárásainak? Látszólag úgy tűnik, hogy nem, legalábbis ezt a választ közvetíti a kívüllág számára a jelenleg hatályos polgári jogi szabályozás.

Jelen helyzetben kérdéses az is, hogy a jogszabályi követelmények egyáltalán milyen módon jelennek meg, ill. érvényesülnek a kár bekövetkeztét követően a felperes oldalán. A feljebbviteli bíróság ítéletében az elsőfokú bíróság által megállapított marasztalási összeg mérséklését azzal indokolta, hogy bár a kár a viharral okozati összefüggésben következett be,

⁵¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 299. § (1) bek.

⁵² Uo. 315. §

a termény pusztulása valójában a termény felszedésének elmulasztásából fakadt; a felperes a Polgári Törvénykönyv vonatkozó szakasza alapján köteles volt mindent megtenni a kár elhárítása érdekében,⁵³ ennek kísérletét azonban nem bizonyította. Mivel e tekintetben tehát a taggazdaság nem támasztotta alá, csak állította, hogy mindent megtett a termény eredményes összegyűjtése érdekében, egyszersmind nem bizonyította a Polgári Törvénykönyv vonatkozó szakaszának történő megfelelést sem. Az ebből eredő többletkárokat érthető módon a károsultnak kell viselnie.

A felvázolt helyzet ettől eltérő érdekélése nyújt lehetőséget – nem meglepő módon – a felelősség objektív olvasata. A 2013. évi V. törvény ebben a helyzetben nem elégszik meg azzal, hogy az I. rendű alperes által tanúsított magatartás megfelel a társadalmi zsinórmértéknek; szigorított, objektivizált felelősséget ír elő, ezáltal a vállalkozót felelősségre vonja alvállalkozója cselekedeteiért is.⁵⁴ Jelen esetben, minthogy az I. rendű alperes – bár az a kár bekövetkeztét feltehetőleg előre nem láthatta – tevékenységi köre vonatkozásában kerül sor a kár létrejöttére, károkozóként a késedelembe esés jogkövetkezményeiért felel.⁵⁵ A hatályos polgári jogi normák tehát figyelmen kívül hagyják azt, hogy a valódi alperes késedelembe esése mögött milyen okok állnak: hacsak kimenteni nem tudja magát, felelősségre vonják a teljesítés elmaradása hivatkozva.

E felelősségi szabályok mibenléte, ill. a felállításuk mögötti indokok még a hétköznapi tapasztalatokból kiindulva is könnyen megérthetőek. A tömegessé váló polgári jogi szerződések mára már olyan, jogviszonyokkal átszőtt környezetet alakítottak ki, melyen belül a jogosultak érdekei nagyobb mértékű védelemre szorulnak. Ennek okai részben egyes gazdálkodási tevékenységek egyre fokozottabban érezhető komplexitása, részben a szerződések súlyának növekedése mögött keresendők. Egyre több az olyan piaci és vállalkozási tevékenység, mely sikeres működéséhez pontos és precíz ügyvitelt igényel; az ilyen feltételek mellett létező cégek pedig beszállítóik, alvállalkozóik hibájából könnyen jelentős, nagy összegű veszteségek elszenvedőivé is válhatnak. Jelen tényállás épp a leírtakat szemlélteti – a felperes keletkezett kára nyomatékosan több, mint amelynek viselése „elvárható” volna tőle. A károkozónak tehát – a józan ész követelményei alapján – érthető módon tesszük a kötelességévé azt, hogy az ilyen, ill. ehhez hasonló helyzetekben közreműködjön a bekövetkezett károk helyreállításában.

⁵³ Uo. 3. § (2) bek.

⁵⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:148. § (1) bek.

⁵⁵ Uo. 6:142. §

Természetesen az objektív felelősség határa sem terjed ki mindazon károkra, melyek a jogosult hibájából, vagy bejegyzésével következtek be. Nem felel tehát az alperes a felperes azon vesztesége miatt, melyek vonatkozásában a kár létrejött és a szerződésszegés közötti okozati kapcsolat nem bizonyítható, vagy melyek bekövetkeztek annak tudható be, hogy a felperes nem tett eleget a mindenkitől elvárható kárenyhítési kötelezettségnek.⁵⁶ A károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségi szabályokat kell alkalmazni.⁵⁷

Az identifikáció-teória lényegében véve nemcsak pusztán a felelősség szubjektív és objektív elmélete között hivatott kapcsolatot teremteni. Célja az is, hogy – a szerződéses jogviszonyok jogosulti oldalának fokozottabb védelme mellett – a felelősség szubjektív elemének átmentése révén hozzákapcsolja a szerződésszegő személy helytállási kötelezettségét a károsult részbeni kárviseléséhez, ezáltal a kármegosztás egy új, elméleti megalapozását teremtve meg a jelenlegi dogmatika rendszerben.

A feladat lényegében azonos módon kerülhet megoldásra, mint a korábban bemutatott határozat esetében. Az alperes nyilatkozatába olyan objektív elemeket kell belehelyezni, melyek annak tudatát hozzákapcsolják a lehetséges károkozási helyzetekhez; melyekért a jelenlegi felelősségi szabályozás alapján objektíve felel. Az alperes akaratnyilatkozatának tehát tükröznie kell mindazt, hogy vállalkozóként – a felperes irányába – felel a kapcsolódó, vele szerződéses viszonyban álló alvállalkozók magatartásáért és szerződésszegéséért is, ill. a szerződésszegés folytán esetlegesen bekövetkező többletkárok meghatározott részét együtt viseli a károsulttal. Az objektív elemek szerződésben történő szerepeltetésének elmulasztása érvénytelenséget eredményez. Értelemszerűen jelen esetben is felmerül az objektív elemek, mint akcidentális alkatrészek alkalmazásának lehetősége – ilyenkor magától értetődően azoknak az akaratnyilatkozatokban történő szerepeltetése a szerződés érvényes létrejöttének nem feltétele. Ha a szerződés megkötésével egyidejűleg vélelmezzük, hogy a szerződéskötő felek nyilatkozataikban egyszersmind a hatályos Polgári Törvénykönyv szabályait is – mintegy naturális alkatrészként – elfogadják, az abban foglaltak szerződésbe történő beemelésére természetesen ez esetben sincs szükség; a szubjektív elmélet által megkövetelt elvárások ezt mellőzve is érvényesülnek.

Továbbra is fontos hangsúlyozni, hogy az identifikáció-teória önmagában csak egy elméleti konstrukció. Gyakorlati jelentőséggel csak közvetve, a jogbiztonság elősegítése révén bír, és nem tűzi ki célul a szerződésszegési felelősség objektív szintjének bármilyen irányba

⁵⁶ Uo. 6:463. § (1) bek.

⁵⁷ Uo. 6:144. § (1) bek.

történő elmozdítását; küldetése mindössze abban áll, hogy a felelősség klasszikus, szubjektív tudati elemét lehetőségeihez mértén megőrizze. Hiszen a szubjektív motívum továbbélését a mai polgári jogi viszonyok is változatlanul igényik – nélküle semmivé válna a felelősség mind morális, mind etikai formája, ezáltal pedig olyan kárveszélyviselési rendszer valósulna meg, melyben jogalanyok tömegei állnának értetlenül az őket terhelő, ámde látszólag tőlük függetlenül létező kötelezettségekkel szemben.

V. Szerződésszegési szabályok a Bécsi Vételi Egyezményben

Mint ahogyan arra a dolgozat már utalt, a 2014. március 15-én hatályossá vált magyar szabályozás jövőbeli életére a jelenlegi magyar bírósági esetjogból még nehezen lehet következtetni. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem lenne forrásunk arra nézve, hogy a szerződésszegés objektív alapú szabályozása milyen módon érvényesülhet a jogalkalmazásban. A nemzetközi magánjog talán egyik legjelentősebb dokumentuma, a Bécsben elfogadott Egyesült Nemzetek Egyezménye Áruk Nemzetközi Adásvételi Szerződéseiről, azaz a Bécsi Vételi Egyezmény ugyanis már 1980. április 11-i létrejötte idején is szinte azonos formában tartalma a 2013. évi V. törvény szerződésszegési szabályait,⁵⁸ s tette alkalmazhatóvá azokat a szerződést ratifikáló államokon belül élő személyek egymás közötti szerződéses jogviszonyai során.⁵⁹ Magát az Egyezményt egy, az ENSZ keretei között létrehozott, nemzetközi kereskedelem jogával foglalkozó bizottság, az UNCITRAL (*United Nations Commission on International Trade Law*) hozta létre;⁶⁰ célja feltehetőleg a nemzetközi magánjog fokozottabb mértékű egységének megteremtése volt.

Az Egyezmény ratifikálása Magyarországon 1983-ban valósult meg, kihirdetése pedig az 1987. évi 20. törvényerejű rendelettel történt,⁶¹ amely 1988. január 1-jén lépett hatályba. Ebből következően tehát már a régi Polgári Törvénykönyv hatálya alatt is volt példa magyar és külföldi állampolgárok között olyan kötelmi jogi jogviszonyok létesítésére, melyek során a kontraktuális felelősség szigorított, objektív szabályait kellett alkalmazni. Az Egyezmény nagy hatással volt magára a nemzeti jogalkotásra is: jelentős befolyást gyakorolt mind a skandináv, német, mind az orosz adásvételi szabályozás megalkotására,⁶² így egyáltalán nem véletlen, hogy a lényegesebb kulcskoncepciókat a magyar szabályozás is a hazai jogrend részévé tette.

Bár a Bécsi Vételi Egyezmény által lefektetett szabályok csak az adásvételi jogviszonyok területét érintik,⁶³ annak szerződésszegési, ill. kimentési rendelkezései szoros párhuzamban állnak a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv kapcsolódó normáival.

Az Egyezmény a szerződésszegés két fő formáját különbözteti meg: a nagyobb jelentőségű, alapvetőnek minősített, valamint a csekélyebb súlyú, közönséges

⁵⁸ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Article 1 (1)

⁵⁹ Uo. Article 1 (1)(a)

⁶⁰ VÖRÖS IMRE: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I.* Budapest, 2004., KRIM Bt., 32. o.

⁶¹ 1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről 1. §

⁶² SZABÓ SAROLTA: *Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei – Doktori értekezés.* Budapest, 2009., 14. o.

⁶³ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Article 79 (1)

szerződésszegést.⁶⁴ A különbség a két forma között elsősorban azok jogkövetkezményei tekintetében állapítható meg.

A lényeges eltérés abban áll, hogy míg az Bécsi Vételi Egyezmény az alapvető szerződésszegés esetén lehetővé teszi a kicserélést, addig a közönséges forma esetén nem.⁶⁵ Ugyanez a szabály vonatkozik a sérelmet szenvedett személy elállás lehetőségére is.⁶⁶ A szerződés célja ezáltal feltehetőleg az, hogy védje a vállalkozók érdekeit, akik a kis súlyú, sok esetben szubjektíve fel nem róható károk következtében óriási költségeket voltak kénytelenek az Egyezmény hatályba lépése előtt elszenvedni, köszönhetően az utólagos szállítási és raktározási költségeknek.⁶⁷ Az Egyezmény láthatólag tehát célul tűzte ki a szerződések, s azok érvényességének lehetőleg mindenáron történő megóvását.

A szerződés megsértése esetén kicserélést alkalmazni, vagy magától a szerződéstől elállni tehát csak és kizárólag alapvető szerződésszegés esetén lehet. Alapvető szerződésszegésről akkor beszélhetünk, ha a szerződésszegés a károsult félnek olyan hátrányt okoz, mely megfosztja azt a szerződés tárgyát képező jogosultsága jelentős mértékétől. A szerződésszegés ebben az esetben is csak akkor tekinthető alapvetőnek, ha azt a károkozó nem látta előre, s annak előre látása nem is volt általában elvárható.⁶⁸ Az általában elvárhatóság mércéje így az alapvető szerződésszegések kimentése esetén fennmarad, ez azonban nem jelenti azt, hogy a károkozó annak kimentése esetén a közönséges szerződésszegés szabályai alapján ne lehetne felelősségre vonható.

Az Egyezmény második felében részletezi azokat a körülményeket, melyek bizonyítása esetén a károkozó nemcsak az általános, hanem a különös szerződésszegés jogkövetkezményei alól is mentesül. Erre akkor kerülhet sor, ha a károkozó kötelezettségének elmulasztását ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozza, s eközben az sem várható el, hogy a károkozó e körülmények következményeit elkerülje vagy leküzdje.⁶⁹ E szabályok alapján felel a kötelezett az általa igénybe vett személyek magatartásaiért is.⁷⁰ Az Egyezmény és a jelenlegi polgári jogi szabályozás közötti párhuzam, még inkább az azonosság mindenképpen szembetűnő.

A Bécsi Vételi Egyezmény érvényre juttatása során a felek természetesen nem kötelesek bármely, más jogrend alá tartozó szabály használatának lehetőségét kizárni. A szerződő

⁶⁴ VÖRÖS IMRE: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga II.* Budapest, 2004., KRIM Bt., 123. o.

⁶⁵ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Article 46 (2)

⁶⁶ Uo. Article 49 (1)(a)

⁶⁷ VÖRÖS IMRE: *i. m.* 125. o.

⁶⁸ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Article 25

⁶⁹ Uo. Article 79 (1)

⁷⁰ Uo. Article 79 (2)

jogalanyok megtehetik ugyanis, hogy míg a szerződést az Egyezmény hatálya alá tartozó jogügyletként hozzák létre, addig az Egyezmény által nem szabályozott körülményekre egy másik állam jogát teszik kötelezően alkalmazandóvá.⁷¹ Fontos az is, hogy maga az Egyezmény nem a nemzetközi kollíziós magánjog részét képezi, hiszen ratifikálásának köszönhetően egyértelműen a magyar polgári anyagi jog, mint jogág szerves komponensévé vált⁷² – ebből következően érvényesülése a belső, hazai jogrend, s nem az önálló jogrendet képező nemzetközi jogi szabályok keretei között valósul meg.

A Bécsi Vételi Egyezmény érdemei nem kérdőjelezhetőek meg: az adásvételi szerződések egységes szabályozásának kialakításával nemcsak, hogy elősegítette a szuverén államok kötelmi jogi normái közötti kollúziót, hanem számos, nemzetközi szintű dokumentum kialakulásához is hozzájárult. Ezek közül kiemelkedő jelentőséggel bírnak az UNIDROIT Alapelvek, az Európai Szerződési Jog Alapelvei, valamint az Európai Adásvételi Jog Alapelvei.⁷³ A dokumentum megalkotásában kiemelten jelentős szerepet vállalt hazánk egyik legmeghatározóbb magánjogásza, Eörsi Gyula is, aki az egyeztető és összehangoló tevékenységet végző bizottságok mellett az Egyezmény megalkotási folyamatának elnökeként jelent meg a szövegtervezetek megteremtése során.⁷⁴ Az Egyezmény tényleges hatását ugyanakkor mi sem bizonyíthatja jobban, mint a jelenleg hatályos, a kárfelelősség megállapítása során objektív mércét alkalmazó hazai polgári jogi szabályozás.

⁷¹ PALÁSTI GÁBOR PÉTER: *A szerződésre alkalmazandó jog felek általi megválasztása (a jogválasztás)* – Doktori értekezés. Miskolc, 2008., 161-162. o.

⁷² BURIÁN LÁSZLÓ – CZIGLER DEZSŐ TAMÁS – KECSKÉS LÁSZLÓ – VÖRÖS IMRE: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Budapest, 2010., KRIM Bt., 36. o.

⁷³ SZABÓ SAROLTA: i. m. 15. o.

⁷⁴ Fekete Zsófia: *A Bécsi Vételi Egyezmény által szabályozott alapvető szerződésszegés gyakorlati problémái*. Jogifórum, <http://www.jogiforum.hu/> (2014. április 6.)

Összegzés

A felelősség, mint a jogrendszer részét képező fogalom mibenlétének meghatározása valószínűleg a mindenkori jogtudomány egyik legnehezebb feladata. Mindmáig vitatható, mit is érthetünk valójában a jogi felelősség fogalma alatt.

A már bemutatott, Peschka Vilmos által felvázolt álláspontra egyfajta válaszul rögzíti Eörsi Gyula egyik '82-es írásában azt, hogy a szubjektív felelősség bizonyos helyzetekben maga is elveszíti etikai minőségét, s valójában az objektív felelősség mögött is fellelhető a szubjektív mozzanat.⁷⁵ Eörsi szerint a két felelősségi forma tehát egy egységes rendszert képez, a köztük történő merev különbségtétel ebből kifolyólag teljességgel értelmetlen és felesleges.

A fő kérdés Eörsi szerint ugyanakkor az, hogy mit is tekintünk a polgári felelősség valódi céljának; a filozófiai vagy a gazdasági szemlélet uralja-e annak világát.⁷⁶ Hiszen ma már egyértelmű, hogy a polgári jogi szabályozást a kárelosztás minél hatékonyabb és kielégítőbb megvalósítása vezérli. A kárelosztási és gazdasági szempontok mellett pedig a „felelősség”, mint morális jelenség egyre jelentéktelenebbé, okafogyottá válik. Felmerülhet a kérdés, vajon a modern kori felelősség megállapítása során – a gazdasági szükségszerűségek figyelembe vétele mellett – rendelkezik-e még a felelősség akár csak kismértékű etikai vonásokkal is, vagy a kárelosztás hatékony megvalósításának szüksége teljességgel kiszorítja azokat korunk felelősségi viszonyainak tartományából.

Talán elfogadható annak ténye, hogy napjaink felelősségi rendjében a károk lehetőség szerinti helyreállításának igénye az, ami dominál. Látszólag a felelősség, mint morális jelenség tehát csak egy fikció (mindig is az volt), vagy legalábbis csak a felelősség tényleges céljának megvalósulásával együtt járó esetleges „melléktermék”, mely bármely olyan esetben háttérbe szorítható, amikor a felelősség elsődleges céljának megvalósulása érdekében erre feltétlenül szükség mutatkozik.

A leírtakból ugyanakkor még nem következik az, hogy a felelősség szubjektív elemeinek lehetőség szerint történő megőrzését nem igényelné a jelenkori polgári szabályozás.

Kétségtelen, hogy ezen elemeknek a felelősségi viszonyokból történő kizárása számos helyzetben elkerülhetetlen. Nem véletlenül alakította ki a német jogtudomány a vétkeességi elmélet (*Verschuldensprinzip*) mellett a veszélyeztetési elméletet (*Gefährdungsprinzip*), mely

⁷⁵ EÖRSI GYULA: *Elmélkedések és álmélkodások a Jogtudományi Közöny tulajdonjogi és felelősségi jogi száma kapcsán*. In: *Jogtudományi Közöny*, 1982/11. sz., 838-839. o.

⁷⁶ EÖRSI GYULA: i. m. 839-840. o.

bizonyos tevékenységek vonatkozásában – azok fokozottan veszélyes volta okán – a vétkességtől elszakadó, szigorított felelősséget ír elő. Az ún. veszélyes üzemi tevékenység ugyanakkor számos esetben csak a konkrét károkozást követően válik a bíróság által megállapítottá,⁷⁷ így e területen a szubjektív komponens megtartására – a szabályozás „hatás utánjaként” megismert, Eörsi Gyulától származó szubjektív mozzanati formát leszámítva – kizárt a lehetőség. Mégis, a kárfelelősséget eredményező tevékenységek és magatartások jelentős hányada kívül esik e felelősségi formák tartományán.

Egy egyszerű adásvételi, vagy egy megbízási-, vállalkozási szerződés esetén a szubjektív, tudati kapcsolat fenntartása a szerződő személy és maga a szerződés között ma sem lehet lényegtelen. Ennek okai jórészt az emberek hétköznapi igazságérzete mögött keresendőek. Bár a valóság napjainkban már „problémamentesen” termeli ki saját ellentmondásait, a jogi normák rendszeréhez alkalmazkodó, ill. azok szabályait alkalmazó állampolgárok „keresik” az igazság érvényesülését, legyen szó akár hétköznapijairól, akár jogügyleteik érvényesüléséről. A mindennapok embere tulajdonképpen ma is elvárja, hogy felelőssége csak egyfajta vétkessége esetén legyen megállapítható: legalább tudata – valamilyen módon, mértékben – kiterjedjen a keletkezett kár mikéntjére. Ennek hiányában könnyen következethet úgy, hogy adott helyzetben méltánytalanul, akár kellő indok nélkül is köteles helytállni mások hátrányaiért.

A társadalom ma is igényli az eszményiesített igazság halvány képzetének fenntartását. Az már lényegtelen, hogy ezen igazság mögött mi is áll valójában, hogy annak tartalma etikailag és morálisan igazságos-e, vagy sem. A lényeg kizárólag a korrekt kárrendezés (vagy ha az nincs, annak látszata), a kapcsolat a kár és a károkozó elméje között. Lehetőség szerint ma sem zárható ki tehát a felelősség szubjektív tudati eleme; annak megőrzése, s az elkövetkezendő évek számára történő megóvása továbbra is a magánjog soha meg nem szűnő feladata.

A szubjektív tudati elem megőrzése egyszerre szolgálja a jogbiztonság követelményének nagyobb fokú érvényesülését. Az objektív elemek akaratnyilatkozatok szövegébe történő elhelyezésével a szerződő jogalanyok *quasi* rákényszeríthetők a jogi normák rendelkezéseinek megismerésére, mindez pedig elősegíti a jogszabályok előírásainak fokozottabb követését, betartását. Jogbiztonság nélkül a jogrendszer szabályainak megismerhetősége, ezáltal eredményes alkalmazhatósága erőteljesen vitatható – ez igaz a polgári jogra, így a Polgári Törvénykönyv szabályaira is.

⁷⁷ KÖHIDI ÁKOS: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában – Doktori értekezés.* Győr, 2012., 60-61. o.

Az identifikáció-teória megkérdőjelezhető érdeme ugyanakkor a nyilvánvaló tényből fakad: pozitív hozományainak anélkül képes érvényt szerezni, hogy szükségessé tenné – vagy akár csak igényelné – a jelenlegi, objektív alapú szerződésszegési szabályozás megváltoztatását. Jelen elmélet tehát nem az objektív szabályozás kritikája. Olyan szintézist teremt a szubjektív és az objektív felelősségi teóriák között, melyen keresztül egyszerre hivatott biztosítani azok múlhatatlan, örök érvényű értékeinek megőrzését. Mindeközben – a szubjektív tudati motívum fenntartásával – a jelenleg hatályos kárfelelősségi szabályozás morális, etikai legitimációjának is kétség kívül alapjául szolgál.

Forrásjegyzék

Irodalomjegyzék:

BÁRDOS PÉTER: *Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete (Változat egy témára)*. In: *Polgári jogi kodifikáció*, 2004/5-6. sz.

BOLDOGKÖI ZSOLT: *A szabad elme illúziója*. In: *Interpress magazin*, 2012/10. sz.

BURIÁN LÁSZLÓ – CZIGLER DEZSŐ TAMÁS – KECSKÉS LÁSZLÓ – VÖRÖS IMRE: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Budapest, 2010., KRIM Bt.

EÖRSI GYULA: *Elmélkedések és álmélkodások a Jogtudományi Közlöny tulajdonjogi és felelősségi jogi száma kapcsán*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1982/11. sz.

FEKETE ZSÓFIA: *A Bécsi Vételi Egyezmény által szabályozott alapvető szerződésszegés gyakorlati problémái*. Jogifórum, <http://www.jogiforum.hu/> (2014. április 6.)

FRIVALDSZKY JÁNOS – POKOL BÉLA: *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*. Budapest, 2011., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

HADIK BÉLA: *A bosszú mint jogvédelmi eszköz: A vérbosszú fogalma és nyomai a magyar jogvédelem múltjában különös tekintettel az Árpád-korra*. Budapest, 1932., Attila-Nyomda Rt.

JAN DIRK HARKE: *Si error aliquis intervenit – Irrtum im klassischen römischen Vertragsrecht*. Berlin, 2005., Duncker & Humblot GmbH

KÖHIDI ÁKOS: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában – Doktori értekezés*. Győr, 2012.

MÁDL FERENC: *A deliktualis felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Budapest, 1964., Akadémia Kiadó

MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, 1993., TRIORG Kft.

MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve: Institúciók*. Budapest, 1963., Tankönyvkiadó

MÁRTON MÁRIA: *Okozatossági problémák az objektív felelősség körében*. In: *Glossa Iuridica*, 2009/1. sz.

MAX KASER, ROLF KNÜTEL: *Römisches Privatrecht*. München, 2005., Verlag C. H. Bech

MENYHÁRT ÁDÁM: *Tévedés a szerződések körében – Doktori értekezés*. Győr, 2012.

MOLNÁR IMRE: *A jogellenesség és vétkesség kérdése a római jogban*. In: Pozsonyi Norbert (szerk.): *Ius criminale Romanum: Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013., Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszék

PALÁSTI GÁBOR PÉTER: *A szerződésre alkalmazandó jog felek általi megválasztása (a jogválasztás) – Doktori értekezés*. Miskolc, 2008.

PESCHKA VILMOS: *A kártérítési felelősség morális és etikai kiüresedése*. In: KIRÁLY MIKLÓS (szerk.): *Ius Privatum Ius Commune Europae*. Budapest, 2001., ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék

PESCHKA VILMOS: *A polgári jogi felelősség határai*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1982/6. sz.

SEREG ANDRÁS: *Kártérítés 2.0 – Kártérítési jog az új Polgári Törvénykönyvben*. Jogifórum, <http://www.jogiforum.hu/> (2014. március 11.)

SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, 1977., Akadémia Kiadó

SZABÓ SAROLTA: *Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei – Doktori értekezés*. Budapest, 2009.

SZALMA JÓZSEF: *Kodifikáció vagy (és) inkorporáció*. In: *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/5. sz.

SZALMA JÓZSEF: *Szerződésen kívüli (deliktualis) felelősség az európai és a magyar magánjogban*. Budapest, 2008., ELTE ÁJK – Bíbor Kiadó

VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyvről*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/5. sz.

VÖRÖS IMRE: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I*. Budapest, 2004., KRIM Bt.

VÖRÖS IMRE: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga II*. Budapest, 2004., KRIM Bt.

WELLMANN GYÖRGY: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban*. In: *Bírósági Határozatok*, 2012/11. sz.

ZLINSZKY JÁNOS: *A római jog továbbélése*. Budapest, 1997., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

Jogforrások:

1874. évi XVIII. törvénycikk a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről

1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

BDT2005. 1195.

BDT2007. 1567.

BDT2010. 2356.

BDT2011. 2570.

Gf.30.158/1982/1.

Gf.40.027/2013/4.

Das Reichs-haftpflichtgesetz vom 7. Juni 1871 in der Fassung des Artikels 42 des Einführungsgesetzes zum Bürgerlichen Gesetzbuche

Gesetz über die Eisenbahn-Unternehmungen vom 3. November 1838

United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods